

FCR YAYIN LTD.
Genel Yayın No | General Publication Number: 1765
FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550
ISNI: 0000 0004 4657 1968
ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Yayın | Imprint: Fecr
Yayın No | Publication Number: 1052

Kitap Adı : Klasik Arap Şiir Eleştirisinde İbn Sellâm el-Cumahî
Book Title : Ibn Sallâm al-Jumahî in Classical Arabic Poetry Criticism
ISBN : 978-625-8724-07-3
DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258724073

Yazar | Author: İsmail Araz | orcid.org/0000-0002-3482-0483
Kurum | Institution: Mardin Artuklu Üniversitesi
ROR ID: ror.org/0396cd675
Editör | Editor: Ahmet Gemi | orcid.org/0000-0003-4124-5525

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book – Monograph
Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish
Ebat | Dimensions: 16 x 24 cm
Baskı Sayısı | Edition: 1
Sayfa Sayısı | Pages: 352 (xiv+338)

Yayın Tarihi | Publication Date: Kasım | November 2025
Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye
Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR
Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: DSBB - Klasik şiir eleştirisi | Literary studies: poetry & poets
BISAC: LIT014000 - Şiir / Eleştiri | Poetry / Criticism
THEMA: DSC - Şiir ve şairler üzerine edebi çalışmalar | Literary studies: poetry & poets
LC Classification: PJ7501-8517 - Arap edebiyatı | Arabic literature
DEWEY: 892.7 - Arap şiiri tarihi ve eleştirisi | Arabic poetry - History and criticism
WoS Category: Edebiyat | Literature
WoS Citation Topics Meso: Edebi Çalışmalar | Literary Studies
WoS Citation Topics Micro: Edebi Tarih ve Eleştiri | Literary History and Criticism
Scopus Subject Areas: 1208 - Beşeri Bilimler (Edebiyat ve Kuram) | Humanities (literature & theory)

Atıf Bilgisi | Cite as: Araz, İsmail. *Klasik Arap Şiir Eleştirisinde İbn Sellâm el-Cumahî*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050
Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60
www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

**KLASİK ARAP ŞİİR ELEŞTİRİSİNDE
İBN SELLÂM EL-CUMAHÎ**

İsmail ARAZ

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

İsmail ARAZ, Mardin’de doğdu. 2017 yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden dereceyle mezun oldu. 2019 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalında *Abdurrahman el-Berkûkî’nin Dîvân el-Mütenebbî’yi Şerh Yöntemi (İnceleme-Değerlendirme)* başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Aynı üniversitede sürdürdüğü doktora eğitimini 2024 yılında, *Klasik Arap Edebiyatında Şiir Eleştirisi: İbn Sellâm el-Cumahî Örneği* adlı çalışmasıyla tamamlayarak doktor unvanını aldı. Mardin Artuklu Üniversitesinde görev yapmakta olan Araz’ın araştırma alanları arasında klasik Arap şiir eleştirisi, Arap edebiyatı tarihçiliği, edebiyat tarihi yazıcılığı, tezevvuk metodu ve metin şerhi bulunmaktadır. Akademik ilgisi, daha çok klasik Arap edebiyatının estetik ve eleştirel boyutlarını tarihsel bağlam içinde incelemeye yöneliktir.

Ismail ARAZ was born in Mardin (Turkey). He graduated with honors from the Faculty of Theology at İnönü University in 2017. In 2019, he completed his master’s degree at the Institute of Social Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Marmara University, with a thesis entitled *Abdurrahman al-Barkûqî’s Method of Commentary on al-Mutanabbî’s Dîwân: An Analysis and Evaluation*. He earned his Ph.D. from the same university in 2024 with a dissertation titled *Poetry Criticism in Classical Arabic Literature: The Example of Ibn Sallâm al-Jumahî*. Araz currently serves at the Mardin Artuklu University. His research areas include classical Arabic poetry criticism, Arabic literary historiography, the writing of literary history, the method of taste (tazawwuq), and textual commentary. His academic interest is focused on exploring the aesthetic and critical dimensions of classical Arabic literature within its historical context.

Kitap Hakkında

Klasik Arap Şiir Eleştirisinde İbn Sellâm el-Cumahî

İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 231/846 [?]), klasik dönemin sözlü ve yazılı şiir eleştirisi geleneğini temsil eden öncü bir eleştirmendir. O, şiir eleştirisinde yalnızca Ebû Ubeyde (ö. 209/824 [?]) ve Asmaî (ö. 216/831) gibi sözlü geleneğin büyük isimlerinden değil, aynı zamanda muhaddis ve tarihçilerin eser telifi anlayışından da yararlanmıştı. Bu çok yönlü yaklaşım, İbn Sellâm'ın şiir eleştirisini dar bir çerçeveden kurtararak bağımsız bir disiplin hâline getirme arzusunu yansıtmaktadır. Bu bağlamda İbn Sellâm, kendisinden önce fahl ve tabaka kavramları etrafında şekillenen eleştiri geleneğini yeniden yorumlayarak şiir eleştirisini sistematik bir alan hâline getirmeyi amaçlamıştır. Bu durum, şairlerin belirli ölçütlere göre sınıflandırıldığı, kuralları ve uzmanlık alanı belirlenmiş bir eleştiri anlayışının temellerini atmıştır. Bu çalışmada İbn Sellâm'ın kısmen gerçekleştirmediği bu şiir eleştirisi projesi, kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Çalışma, tabakât düşüncesi ekseninde şekillenen bu projenin kaynaklarını ortaya koymak amacıyla İbn Sellâm öncesi şiir eleştirisi birikimini de incelemiştir. Böylece onun önceki sözlü ve yazılı gelenekten ne ölçüde beslendiği, bu geleceğe ne kadar sadık kaldığı ve özgün bir eleştiri paradigması geliştirip geliştiremediği tartışılmıştır. Çalışmada ayrıca İbn Sellâm'ın şiir kavramını nasıl tanımladığı, şairleri hangi ölçütlerle sınıflandırdığı ve müstakil bir şiir eleştirisi disiplini oluşturma hedefinde ne ölçüde başarılı olduğu değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, sistematik Arap şiir eleştirisinin 4./10. yüzyılda başladığı yönündeki genel kabule karşı çıkarak eleştirinin sistematik kökenlerinin 3./9. yüzyıla uzandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı; İbn Sellâm el-Cumahî; Şiir Eleştirisi; Fahl; Tabakât

About the Book

Ibn Sallām al-Jumahī in Classical Arabic Poetry Criticism

Ibn Sallām al-Jumahī (d. 231/846 [?]) stands as one of the foremost critics representing the classical tradition of both oral and written Arabic poetry criticism. He drew not only from major figures of the oral tradition such as Abū ‘Ubayda and al-Aṣma‘ī but also from the methodological approaches of traditionists and historians. This interdisciplinary engagement reflects Ibn Sallām’s ambition to establish poetry criticism as an autonomous scholarly discipline rather than a subsidiary branch of literary or linguistic studies. By reinterpreting the concepts of *fahl* (poetic mastery) and *ṭabaqāt* (hierarchical classification), which had shaped earlier critical thought, Ibn Sallām sought to transform poetry criticism into a systematic and regulated field with defined criteria and specialists. This study examines Ibn Sallām’s project—partially realized in his extant works—as a foundational attempt to institutionalize Arabic literary criticism. Focusing on the *ṭabaqāt* framework, the research traces the intellectual sources that influenced Ibn Sallām and evaluates the extent to which he was indebted to the pre-existing oral and written traditions. It also explores his level of originality and his success in developing an independent critical paradigm. Through this discussion, the study analyzes how Ibn Sallām defined the concept of poetry, the standards he employed in classifying poets, and his overall contribution to shaping a structured discipline of poetry criticism. Challenging the prevailing assumption that systematic Arabic poetry criticism emerged in the 4th/10th century, this research argues that its roots can, in fact, be traced back to the 3rd/9th century. The study employs a qualitative methodology that emphasizes textual interpretation and contextual understanding.

Keywords: Arabic Language and Literature; Ibn Sallām al-Jumahī; Poetry Criticism; *Fahl*; *Ṭabaqāt*

ÖN SÖZ

Günümüze ulaşan ve ilk örnekleri Cahiliye dönemine dayanan klasik Arap şiir eleştirisi üzerinde çalışmak kapsamlı bir araştırma-inceleme faaliyeti gerektirir. Şairlerin şiirleri, şiirlerdeki lafız-anlam uyumu ile şairlerin muhataba iletmek istedikleri mesaj arasında nasıl bir bağlantının olduğu ve şiirlerin doğru bir şekilde incelenmesi için ne yapılması gerektiği söz konusu araştırma-inceleme faaliyetinin sadece bir yönünü oluşturur. Şair ve şiirler özelinde ortaya çıkan bu problemler, şairleri inceleyen ve günümüzde şiir eleştirisi eserleri olarak bilinen çalışmalarda farklı boyutlarda öne çıkar. “Müellif şairleri nasıl değerlendirmiş-tir? Müelliflerin açıklamalarındaki kapalılık ya da müphemlik nasıl giderilebilir? Bu açıklamaların ardında saklı anlamlar var mıdır? Ciddi bir şiir eleştirisi okuması yapabilmek için klasik dönem âlimlerinin eserleri hangi metotla okunmalıdır?” şeklindeki birçok soru, şiir eleştirisine yer veren eserlerin tahlili sırasında gündeme gelir. Bu durumun klasik Arap şiir eleştirisini çalışılması zor alanlardan biri hâline getirdiği ortadadır. Tam da burada klasik eserlerin yoğun muhteva taşıdığı, bu nedenle özgün bir araştırma için âlimlerin görüşlerinin etraflıca incelenmesinin elzem olduğu hatırlanmalıdır. Bu konuda bir farkındalığa sahip olmadan âlimlerin eserlerinin incelenmesi bazı tahribat ve tahrifatlara sebep olabilir. Diğer bir ifadeyle, mezkûr eserler dilin kültürü başta olmak üzere sentaktik, semantik, dilbilimsel ve mantıksal açılardan okunmadığı sürece âlimlerin açıklamaları hakkında kesin ve nihai bir çıkarıma varmak güçtür. Özellikle zevkiselikle öne çıkan ve öz ifadelerle yer veren şiir eleştirisi eserlerinin bu hassasiyetle incelenmesi önemlidir.

Bu çalışma, yukarıda sadece bir kısmı zikredilen zorlukların farkında olarak hazırlanmıştır. Bu nedenle, klasik dönem âlimlerinin açıklamalarının ilk başta anlaşılan anlamıyla yetinilmemesi gerektiği; orijinal bir okuma ve araştırma için âlimlerin açıklamalarının kapsamlı bir şekilde çözümlenmesinin önemli olduğu, çalışma boyunca göz önünde bulundurulmuş temel iki husus olmuştur. Günümüze ulaşan ilk şiir eleştirisi kaynaklarından İbn Sellâm el-Cumahi'nin *Tabakâtü fuhûli 'ş-su 'arâ'* eseri söz konusu hususlar esas alınarak incelenmiştir.

3./9. yüzyılın önemli eleştirmenlerinden kabul edilen İbn Sellâm, sonraki nesillere derin ve çok yönlü bir miras bırakmıştır. Bu mirasa sahip çıkmak, İslam medeniyetinin önemli bir dönemine tekabül eden 3./9. yüzyıldaki Arap şiir eleştirisinin gelişimini doğru okumak ve İbn Sellâm'ın entelektüel birikiminin usul ve esaslarını tespit etmek için *Tabakât* eseri etraflıca incelenmelidir. Ancak bu inceleme önceki çalışmaların tekrarından ya da İbn Sellâm'ın görüşlerinin farklı

cümlelerle yeniden ifade edilmesinden ibaret olmamalıdır. Aksine, ilmî mirasla tarihî ve felsefî derinliği olan yeni bir ilişki kurulmalıdır. Bu ilişki epistemolojik ve ontolojik bir kopuş olmadan gerçekleşmelidir. Âlimlerin hangi dönemde yaşadıkları, nasıl düşündükleri, eserlerini nasıl telif ettikleri ve kimi muhatap aldıkları dikkate alınmalıdır. Bu da tarihî, sosyolojik ve kültürel verilerin göz önünde bulundurulduğu bütüncül bir araştırma-inceleme perspektifiyle gerçekleştirilebilir.

Zikredilen ayrıntılardan hareketle bu çalışmada İbn Sellâm öncesi şiir eleştirisi ile İbn Sellâm'ın şiir eleştirisi anlayışı birbiriyle bağlantılı olarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda İbn Sellâm'ın şair ve şiirlere yaklaşımı hakkında bazı tespitlerde bulunulmuştur. Çalışmadaki tahlil ve değerlendirmelere rağmen İbn Sellâm'ın birçok açıdan incelenmeyi bekleyen önemli bir eleştirmen olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan çalışmadaki değerlendirmeler nihai bir anlam ifade etmemektedir. Bunun yerine söz konusu değerlendirmeler, İbn Sellâm gibi derin birikime sahip bir şiir eleştirmeninin incelenmesinin önemine vurgu yapan açıklamalar olarak kabul edilebilir. Şu hâlde İbn Sellâm'ın şiir eleştirisi anlayışını ele alan bu çalışmanın; araştırmacıları bekleyen birçok çalışma sahasına işaret eden, âlimlerin birikimlerini vurgulayan ve öz açıklamalarla öne çıkan klasik metinlerin ilk başta anlaşılana ya da akla gelen anlamlarıyla yetinilmemesi gerektiğine dikkat çeken bir özellikte olduğu söylenebilir. Bu bağlamda âlimlerin ilmî yeterliliklerinin vurgulandığı ve açıklamalarının dikkatle incelendiği çalışmaların hazırlanmasının önemli olduğunu belirtmekte fayda vardır.

...

Çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen birkaç isme teşekkür etmek isterim. İlk olarak bize bıraktıkları ilim hazinesi için burada âlimleri rahmetle yad etmekten mutluluk duyduğumu belirtmeliyim. Zira İslam medeniyetinin gelişmesine katkı sağlayan âlimler olmasaydı bu çalışma ortaya çıkmayacaktı. Âlimlerin -zinde aklın öne çıktığı- özgün çalışmaları ve bize bıraktıkları ilmî miras sayesinde çalışmamın konusu hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmaya çalıştım. Üzerimdeki haklarını ifa edememekle beraber onlara teşekkürlerimi arz ederim. Bu çerçevede âlimlerin ilmî birikimlerine vurgu yapan günümüz araştırmacılarından Mahmûd Muhammed Şakir, Muhammed Muhammed Ebû Mûsâ ve Mahmûd Tevfik Sa'd'a teşekkürü borç bilirim. Mezkûr araştırmacıların eserleri aracılığıyla İslam medeniyetinin ilmî serüvenini daha yakından tanıma fırsatım oldu. Ayrıca ömrünü İslam medeniyetine adayan, dirayetli ve şuurlu araştırmacıların yetişmesinin gerekliliğini vurgulayan Fuat Sezgin'i de burada zikretmek isterim. İlim dünyasına sunduğu çalışmaları için onu rahmetle ve minnettarlıkla yad ederim.

İsimlerini zikrettiğim değerli ilim insanlarının yanı sıra, yüksek lisans sürecinde olduğu gibi doktora sürecinde de klasik Arap edebiyatına dair birikimini benimle paylaşma nezaketinde bulunan kıymetli üstadım Fahreddin Kabâve'nin sarsılmaz desteğine minnettarım. Onun yönlendirme ve eleştirileri, metinleri daha doğru anlamamda bana yardımcı oldu. Bunun yanında görüşleriyle çalışmanın son hâlinin şekillenmesine katkı sağlayan değerli danışman hocam Halil İbrahim Kaçar'a teşekkür ederim. Benim için önemli olan eleştiri ve bilgilendirmeleri, çalışmamı bilimsel temeller çerçevesinde hazırlamama yardımcı oldu. Yine değerlendirmeleriyle çalışmanın daha bütüncül olmasını sağlayan kıymetli hocalarım Ali Bulut'a, Yılmaz Özdemir'e, Abdullah Yıldırım'a ve Yakup Kara'ya şükranlarımı sunarım. Son olarak, çalışma boyunca karşılaştığım problemler konusunda bana yardımcı olan ve ilmî eleştirileriyle bana destek veren sevgili eşim Cangül Hanım'a sonsuz teşekkürler.

İsmail ARAZ
Mardin, 2025

İthaf

Hayatını İslam medeniyetinin ihyasına vakfeden Fuat Sezgin'e;
Arap dili ve edebiyatı alanındaki derinlikli çalışmalarıyla
yolumu aydınlatan Mahmûd Muhammed Şâkir'e,
Mahmûd Tevfik Sa'd'a, Muhammed Muhammed Ebû Mûsâ'ya
ve değerli üstadım Fahreddin Kabâve'ye...

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	vii
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu ve Amacı	1
Literatür Değerlendirmesi	8
Çalışmada Takip Edilen Yöntem	16
İBN SELLÂM ÖNCESİ ŞİİR ELEŞTİRİSİ	19
Cahiliye Dönemi	20
Sadrü'l-İslâm Dönemi	39
Emevîler Dönemi	55
İBN SELLÂM DÖNEMİ ŞAİR-ŞİİR ELEŞTİRİSİ	
(ÖNCÜLER VE OKULLAR)	69
Şiir Râvileri ve Edebiyat Âlimleri	71
Ebû Amr b. el-Alâ	71
Hammâd er-Râviye	72
Mufaddal ed-Dabbî	72
Halef el-Ahmer	73
Ebû Ubeyde Ma'amer b. el-Müsennâ	73
Dil-Nahiv Âlimleri	74
Halîl b. Ahmed	74
Yûnus b. Habîb	74
Sözlü Gelenekten Yazılı Geleneğe Geçiş Sürecinde Şiir Eleştirisi	78
Şiir Eleştirisi Okulları	85
Râvi Eleştirmenler Okulu	93
Şairler Okulu	99
Nahivciler-Dilciler Okulu	101
Şiir Eleştirisi Okullarının Tedvin Sürecine Geçiş: Fuhûletü's-şu'arâ' Örneği	105
İBN SELLÂM'DA ŞİİR ELEŞTİRİSİ	115
İbn Sellâm'ın Hayatı	115
Hocaları ve Eserleri	126
Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ	131
İbn Sellâm'ın Tabakât'ının Ortaya Çıkışı	138
Klasik Arap Edebiyatında Tabakât Kavramı	140
İbn Sellâm'ın Tabakât Anlayışı	148
Tabakât'ın İç Bütünlüğü ve İbn Sellâm'ın Şairleri Tabakalara Ayırma Yöntemi	163
Biyografi ve Şiir Eleştirisi Arasında Tabakât Eseri	181

Müstakil Bir Disiplin Olarak Şiir Eleştirisi	187
Şiir Eleştirisinde Usul ve Esaslar	197
Şiir Mefhumunun Delaletini Bilmek	197
Şiirleri Devamlı Olarak İncelemek (İlmî Tecrübe)	199
İlmî Tecrübe Sonucu Zevkiselim Sahibi Olmak	200
Arap Dili ve Kültürü Hakkında Yeterli Bilgiye Sahip Olmak	201
Rivayete Önem Vermek	203
TABAKÂTÜ FUHÛLİ'Ş-ŞU'ARÂ'DA ŞİİR ELEŞTİRİSİ PROBLEMLERİ	207
İbn Sellâm'ın Şiirin Mevsûkiyeti Problemine Yaklaşımı	207
Problemin Ortaya Çıkışı: Teorik Arka Plan	208
İbn Sellâm'a Göre Uydurma Şiir Türleri	213
Masnu	215
Müfte'al	221
Mevzu	225
Şiirin Tarihi Problemi	236
Fahl (En Üstün Şair) Problemi	239
Fahl ve Fuhûle Kavramları: Kuramsal Çerçeve	240
İbn Sellâm'ın Fahl Şair Anlayışı	245
İmruülkays b. Hucr	249
Nâbiga ez-Zübyânî	266
Züheyr b. Ebî Sül mâ	269
A'şâ Benî Kays	271
Şairlerin Sınıflandırılması Problemi	272
Şairlerin Sınıflandırılmasında Dikkate Alınan Hususlar	280
Tabaka	283
Şiirde Kalite, Üstünlük ve Yetenek (Fuhûle)	283
Nakil	285
Dönem	289
Tema	292
Coğrafya-Çevre	294
Dinî Kimlik	296
Tabakât'taki Şairlerin Dağılımı	299
SONUÇ	307
KAYNAKÇA	315
DİZİN	335